

Fínske fonémy, štruktúra slabiky vo fínčine a fonotaktika

Fonotaktika je časť fonetiky, ktorá sa zaoberá možnými kombináciami foném v jazyku. Skôr, ako sa pustíme do rozboru možných kombinácií, je potrebné uviesť zoznam a triedenie foném, vyskytujúcich sa vo fínskom jazyku.

Fonémy a ich rozdelenie

Vo fínskom slove sa nachádza priemerne 7 – 8 foném a väčšina základných tvarov slov sa končí na vokál.

Vokály

Vo fínčine existuje 8 vokálov, ktoré môžu byť ako krátke, tak i dlhé. Dĺžka vokálov má dištingtívnu funkciu, teda dĺžka vokálov môže meniť význam slova. Vokály možno tiež rozdeliť podľa veľkosti uhla, ktorý zvierajú čeľuste pri vyslovovaní, na otvorené (*a, ä*), polouzatvorené (*e, ö, o*) a uzatvorené (*i, y, u*). Z hľadiska polohy jazyka sa rozdeľujú na predné (*i, y, e, ö, ä*) a zadné (*u, o, a*). Tieto môžu byť buď zaokrúhlené alebo nezaokrúhlené¹.

Toto delenie možno vyjadriť tabuľkou:

	Predné vokály		Zadné vokály	
	Nezaokrúhlené	Zaokrúhlené	Nezaokrúhlené	Zaokrúhlené
Uzatvreté	i	y		u
Polouzavreté	e	ö		o
Otvorené	ä		a	

Možno tu vidieť, že neexistujú všetky možné kombinácie vokálov, ako aj to, že predné vokály majú vo fínčine väčšie zastúpenie, ako vokály zadné.

Konsonanty

Pri konsonantoch je delenie zložitejšie, zohľadňuje sa tu miesto a spôsob tvorby hlásky, ako i znelosť/neznelosť pri plozívach. Ich rozdelenie² možno nájsť v tabuľke:

	Labiály	Dentály/Alveoáry		Palatály/Veláry	Glotály
Plozívy	p (b)	t d		k (g)	

¹ ISK §2

² Podľa ISK

Nasály	m	n		ŋ	
Frikatívy	(f)	s	(š)		h
Likvidy		l r			
Polovokály	v			j	

Pričom fonémy uvedené v zátvorkách sa vyskytujú v jazyku len okrajovo, často v prevzatých či hovorových slovách. Fonéma *ŋ* sa vyznačuje tým, že v pôvodne fínskych slovách sa vyskytuje len v podobe gemináty *ŋŋ*, ako aj tým, že v jazyku neexistuje graféma na jej zápis. Podobne ako *b, f, š* a *g, i* jej distribúcia je častejšia³ v cudzích a prevzatých slovách.

Fonéma *d*, ktorá je znelým protikladom k neznelému *t*, je v podstate jeho slabým stupňom pri striedaní kmeňových hlások (*astevaihtelu*) a na rozdiel od neznelého *t* netvorí gemináty, teda zdvojené (dvojité) konsonanty.

Podobne ako *d*, ani fonémy *v, j* a *h* sa bežne nevyskytujú v geminátach. Výnimku tvoria len hovorové výrazy. Taktiež sa vyskytujú v niektorých nárečiach.

Diftongy

Diftong je sledom dvoch rôznych, do jednej slabiky patriacich vokálov. Vyslovuje sa tak, že prúd vzduchu prechádza z jednej krátkej samohlásky do druhej bez prerušenia, celková dĺžka zodpovedá dlhému vokálu.⁴

Vo fínčine existuje osemnásť diftongov. Ak je prvý vokál otvorený, vznikajú polouzatvorené (*suppenevat*)⁵ diftongy:

	e	ö	ä	o	a
i	ei	öi	äi	oi	
y	ey	öy	äy		
u	eu			ou	au

Uzatvorené (*suppeat*) vokály *i, u* a *y* môžu medzi sebou tvoriť uzatvorené diftongy:

	i	u	y
i		iu	yi
u		ui	
y	iy		

³ ISK §3

⁴ ISK § 21

⁵ Vzhľadom na to, že som nenašla v slovenskojazyčnej literatúre adekvátne pojmy pre klasifikáciu diftongov, rozhodla som sa pre doslovný preklad fínskych pojmov.

Otvorené (väljenevät) dvojhlásky sú tri, ich prvý komponent je uzatvorený a druhý polouzatvorený: *ie, yö, uo*.

Diftongy sa vyskytujú prevažne v prvej slabike, neskôr v slovách ide skôr o skupinu samohlások. Okrem toho v niektorých nárečiach nahrádza na konci slova dlhá samohláska diftong a naopak. V tomto prípade je prvou časťou vokálu uzatvorený alebo polouzatvorený diftong. Výnimkou sú diftongy *iy* a *ey*, ktoré sa nevyskytujú v prvej slabike, až na pár slov začínajúcich na *leyh-* (*leyhytellä*).

Penttillä⁶ taktiež uvádza, že vo zvukomalebých citoslovciach sa možno výnimočne stretnúť aj s triftongami, napríklad v *miau*. Jedná sa ale len o ojedinelú zmienku o triftongoch vo fínskych gramatikách, preto je možné považovať ju len ako kuriozitu.

Slabika vo fínčine

Slabika predstavuje jazykovú a rytmickú jednotku obsahujúcu jednu a viac foném. Z nich sa neskôr tvoria kmene a tvary slov, ktoré môžu obsahovať jednu alebo viac slabík. Každá slabika sa skladá z jadra (fínsky *ydinosa*) a prípadne i brehov slabiky. Jadro slabiky je vždy sonornejšie ako jeho brehy a i keď každý vokál (či už dlhý alebo krátky) môže tvoriť slabiku samostatne, častejšie sú typy CV alebo CVC. Pričom *C* v tomto i nasledujúcich vzorcoch značí konsonant a *V* vokál.

V domácich slovách sa nachádzajú tieto typy slabík⁷: CV (*ja.na*), CVC (*kas.ku*), CVCC (*myrs.ky*), CVV (*täi*), CVVC (*puis.ta*), V (*a.pu*), VC (*kau.an*), VCC (*irs.tas*), VV (*uo.ma*), VVC (*yöt*). Najčastejšie sa vyskytujúcimi typmi sú CV, CVC, CVV a CVVC

Okrem toho sa v prevzatých slovách môžu vyskytnúť i typy slabík CCV (*eks.tra*), CCVC (*tren.di*), CCVCC (*fluns.sa*), CCVV (*de.mons.traa.ti.o*), CCVVC (*kraat.te.ri*), sCCVC (*stres.si*), sCCVCC (*sprink.le.ri*)

Slabiky okrem vzorov možno deliť i na krátke a dlhé; ako aj na otvorené (avotavu) a zatvorené (umpitavu). Dĺžka slabiky sa udáva v tzv. morách. Všetky fonémy v a za jadrom slabiky predstavujú jednu moru. Krátka slabika je jednomorová, dlhá slabika je dvoj- až trojmorová. To značí, že krátke slabiky sú tie, ktorých vzorec je V či CV, zvyšné slabiky sú dlhé.

⁶ Penttillä, A: Suomenkielioppi. Porvoo-Helsinki: WSOY, 1963, s.20

⁷ Príklady tu i v nasledujúcom odseku prevzaté z ISK, §11

Slabika je otvorená, ak sa končí vokálom, ak sa naopak končí na konsonant, ide o uzavretú slabiku.

Penttilä⁸ vo svojej gramatike uvádza tri dĺžky slabík. Krátku, keď slabika končí na krátky vokál, stredne dlhú, keď je slabika uzavretá a obsahuje krátky vokál a dlhú, keď sa v slabike nachádza dlhý vokál alebo diftong.

Okrem toho sa niektoré konsonanty viažu len na isté pozície. Konsonanty *d, j, v* sa v domácich slovách nikdy nevyskytujú na konci slabiky a len zriedkavo ich možno nájsť v skupine viacerých za sebou nasledujúcich konsonantov.

Pri cudzích slovách nie je vždy jednoduché rozlíšiť hranicu slabiky, zvlášť keď ortografické delenie slova na konci riadka nie je vždy identické s fonetickým delením. Spravidla je hranica slabiky medzi prefixom a kmeňom slova, či po fonéme *s*, a to i ak za ňou nasleduje skupina konsonantov (sub.stantivi i subs.tantiivi)⁹.

Vokalickej harmónia

Fonetické slovo sa od lexikálneho slova odlišuje tým, že sa v ňom uplatňujú fonotaktické princípy. Jedným z nich a zrejme najdôležitejším, je vokalickej harmónia.

Vo vnútri každého (fonetického) slova sa vokály vzájomne ovplyvňujú, čo malo za dôsledok fonotaktické obmedzenie nazývané vokalickej harmóniou (vokaalisointu). Tá spôsobuje, že v jednom slove (vrátane všetkých koncoviek) sa môžu nachádzať buď len predné (*ä, ö, y*) alebo zadné (*a, o, u*) vokály. Preto, aby pripájané sufixy vyhoveli tomuto pravidlu, mávajú zvyčajne ako prednú tak i zadnú variantu. Napriek tomu, že *i* a *e* sú foneticky radené medzi predné vokály, v ohľadoch vokalickej harmónie sú neutrálne.

Táto skutočnosť je spôsobená i tým, že oba vokály sú špecifické tým, že nemajú svoj protiklad na poli predozadnosti. Ich fonetické zaradenie sa ale prejavuje v pripájaní pádových koncoviek v slovách, ktoré obsahujú len neutrálny vokál. V tomto prípade sa pripája spravidla predný variant danej koncovky. Výnimku tvoria niektoré slová na poli slovotvorby, kde najmä pri tvorbe slov označujúcich činnosti sa pripája zadný vokál, i keď sa v kmeni nachádzajú len neutrálne vokály:¹⁰ *kiittä-* >*kiit-os, itke-* >*itk-u* atď.

⁸ Penttilä, A: Suomenkielioppi. Porvoo-Helsinki: WSOY, 1963, s.22

⁹ ISK §12

¹⁰ Príklady prevzaté z ISK, §16

V cudzích a prevzatých slovách nie vždy platí vokalická harmónia (napr. papyrus, analyysi). To isté platí i u niektorých slangových slov, čo môže byť spôsobené i faktom, že mnoho z nich pochádza práve z inojazyčnej slovnej zásoby.

V prípade, že sa v takomto slove nachádzajú predné i zadné vokály, vokál koncovky môže byť ako predný, tak i zadný. To isté môže platiť i v prípade, že sa v slove nachádzajú len zadné a neutrálne vokály. Taktiež platí, že v dvoch odlišných slovách obsahujúcich rovnaké vokály, sa môže v každom z nich zaužívať iný vokál v sufixe. Napríklad slovo arkkitehti využíva prednú koncovku častejšie ako slovo atesti.¹¹

Podobne môže dôjsť k dvom možnostiam pridávania sufixu v prípade, že výslovnosť slova je odlišná od jeho písanej formy. Napríklad beaglea ~ beagleä [biigleä], ladya ~ ladyä.¹²

Distribúcia fonémov v jednotlivých slabikách

Štruktúry slabík sa líši s ohľadom na to, či ide o prvú slabiku, poslednú, alebo o slabiky uprostred, a to isté platí o výskyte jednotlivých fonémov v nich.

A, Distribúcia vokálov

V prvej slabike sa nezvyknú vyskytovať dlhé vokály *ee, oo, öö*, pokiaľ nejde o cudzie slová. V poslednej slabike sa vyskytujú v súvislosti s deklináciou (napríklad v koncovkách *ilatívu*), v cudzích slovách alebo pri niektorých typoch derivácie. Takisto mnohé hovorové výrazy a miestne názvy majú dlhý vokál v poslednej slabike, napríklad *Espoo, Vantaa*, ide často o slová a pojmy prevzaté zo švédčiny.¹³

Niekedy sa vyskytnú dva identické vokály pri ohýbaní slov následkom zmeny kmeňových hlások, *astevaihtelu*. Medzi nimi sa ale nachádza hranica slabiky a teda nejde o diftong, napríklad *näkö* : *nä.ön*¹⁴

Dlhý vokál sa taktiež môže vyskytnúť ako časť skupiny vokálov. Skupina vokálov značí zoskupenie vokálov patriacich do rôznych slabík. Táto skutočnosť nastáva i ak za sebou nasleduje tri a viac vokálov. Tieto nemôžu patriť do jednej slabiky a preto zvyčajne za prvým vokálom alebo diftongom sa nachádza hranica slabiky (*va.oissa, paranoi.a*)¹⁵.

¹¹ ISK §17

¹² ISK §17

¹³ ISK §18

¹⁴ ISK §25

¹⁵ ISK §25

Skupiny vokálov sa vyskytujú počas vypúšťania konsonantov počas kmeňového striedania hlások, v cudzích slovách a pri niektorých derivačných typoch. Najčastejšími skupinami vokálov sú *e.ä, e.ö, i.ö, ö.e* a *ö.ä*, zriedkavejšie možno nájsť i *a.o, e.o, ä.ö, u.a* a *y.ä*¹⁶. Okrem týchto to môže byť už spomínaná skupina troch a viacerých vokálov, ako zoskupenie krátkeho a dlhého vokálu; dlhého vokálu s krátkym či skupina dvoch dlhých vokálov, krátkeho vokálu a diftongu ako aj diftongu a krátkeho vokálu.

2. Distribúcia dvoch a viacerých konsonantov za sebou

Gemináty sú dlhé, respektíve zdvojené konsonanty. Medzi nimi sa nachádza hranica slabiky a môžu byť aj súčasťou skupiny konsonantov. Najčastejšími geminátami sú *tt, ll, ss*. Z toho *lla ss* sa často nachádzajú v pádových koncovkách lokálnych pádov. *Dd* sa vyskytuje len v cudzích slovách či slangových slovách, podobne ako *bb, gg* či *šš* (addiktio, rabbi, suggestio, apašši).¹⁷ Napriek tomu, že gemináty *hh, jja vv* sa v spisovnom jazyku nevyskytujú, možno ich nájsť v nárečiach.

Pri zoskupeniach konsonantov platí, že v jednej slabike sa môže nachádzať nanajvýš zoskupenie CC, pričom sonornejší konsonant sa nachádza bližšie k jadrú slabiky. Vo všeobecnosti potom platí kombinácia sonory (nasály alebo likvidy) a obštruenta (plusívy *p, t*, alebo *k*, frikatívy *s*, menej početne *f*). Fonémy *j* a *d* sa v zoskupeniach konsonantov nevyskytujú, polovokál *v* možno nájsť v skupine *.sv*. *S* sa môže vyskytovať i v zoskupení s inými obštruentami (spagetti, strukturi).

Najčastejšie sa skupiny troch konsonantov vyskytujú na hranici prvej a druhej slabiky a po krátkom vokále, pričom najbežnejším vzorcom je **CC.C**. Ako prvý komponent týchto skupín nemôže byť *j* a *d*. Druhým komponentom zas nesmie byť nasála *ŋ*.

Skupiny konsonantov sa nevyskytujú na konci slov. Ojedinelý konsonant na konci slova je vždy zo skupiny *t, n, s, r* a *l*. Výnimky sú možné v hovorových a nárečových slovách (tuolt, näist, miks), doslovne prevzatých slovách z iných jazykov – sitaailainat- (golf, doping) a v niektorých citoslovciach (kop kop)¹⁸.

¹⁶ ISK §25

¹⁷ ISK §27

¹⁸ ISK §12

V týchto skupinách sa najčastejšie vyskytujú kombinácie konsonantov *sk, hk, st, ht, lt, rt, nt, hd, ts, ks, ls, rs, ns* a *mp*. Tieto kombinácie vokálov sa môžu nachádzať v prvej i nasledujúcich slabikách a predchádza im krátky či dlhý vokál.

Skupiny *ls, rs* a *ns* sa zvyčajne nenachádzajú na hranici prvej a druhej slabiky alebo za dlhým vokálom a možno ich nájsť hlavne v ohýbaných tvaroch slov.

Na hranici prvej a druhej slabiky sa tiež zvyčajne nenachádzajú skupiny *kr, sl, sp, rm, rn, nd, hn*, pokiaľ sa nejedná o cudzie slová.

Pri skupinách troch konsonantov sa najčastejšie vyskytuje zoskupenie, kde prvú časť tvorí nasála alebo likvida a za ňou nasleduje gemináta, najčastejšie *kk* alebo *tt*. Okrem toho existujú aj skupiny troch rôznych konsonantov, ich prehľad možno nájsť v tabuľke.¹⁹

	t	k	s	l	r	n	m
mp	jämpti		rempseä	sumplia	kompromissi		
sp				(esplanadi)	(espresso)		
lt			sultsina		ultra		
rt			virtsa			(partneri)	
nt			kantsia		mantra		
st					astronautti		(astma)
rk	(infarkti)		(marksismi)	(sirklata)			(turkmeeni)
ŋk	funktio		renksu	(sprinkleri)	konkreettinen		
sk							
ls	palsta	salskea				(pilsneri)	
rs	karsta	myrsky		(porssiini)			
ns	konsti	penska		penslata			
ms	(hamsteri)	(limska)					
ŋs	gangsteri						
ps	(vipstaaki)						
ts	(atsteekki)	vetskari					
ks	teksti			(vekslata)			
nf				inflaatio	(infra)		
lf					(volframi)		

Vzhľadom na rozdiely medzi fonetickým a lexikálnym slovom, v kompozitách a slovách obsahujúcich tzv. liitepartikelit sa môžu vyskytovať aj také kombinácie foném, aké by inak neboli možné (postmoderni, mieshän)²⁰.

¹⁹ Tabuľka prevzatá z ISK, §32
²⁰ ISK §32

Použitá literatura:

Hakulinen, A a kol.: Isosuomenkielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004

Penttilä, A: Suomenkielioppi. Porvoo-Helsinki: WSOY, 1963

Krčmová, M: Fonetika a fonologie. Prístupná online na
https://is.muni.cz/auth/do/1499/el/estud/ff/ps09/fonetika/tisk_2009/index.html